

Bogdan Walczak jako znawca twórczości Henryka Sienkiewicza*

Leonarda Mariak

Uniwersytet Szczeciński

ORCID: 0000-0001-9922-954X

Bogdan Walczak as the Expert on Sienkiewicz's Output

ABSTRACT: This paper contains an overview of all the works about Sienkiewicz's output written by Professor Bogdan Walczak. It includes the critical review of the scientific achievements of the Poznań-based researcher, which revealed the features of both the researcher's scientific workshop and the work of the Polish Nobel Prize winner. Walczak's scientific interests concerned mainly the linguistic and stylistic

development of Sienkiewicz's most important novels. Thanks to the researcher's works, knowledge about the *Trilogy*, *On the Field of Glory* and *Quo Vadis* has been expanded and updated. The Professor is among the narrow group of the most outstanding experts on the Polish Nobel Prize winner's work and is an undisputed authority in this field.

KEYWORDS: history of science; scientific workshop of a linguist; Polish linguistics; Sienkiewicz's works.

CONFLICT OF INTERESTS STATEMENT: The author declares that there were no conflicts of interest in this study.

AUTHOR'S CONTRIBUTION: The author assumes sole responsibility for: preparing the research concept of the article, the way it is presented, developing the method, collecting and analyzing data, formulating conclusions, and editing the final version of the manuscript.

* Tekst wygłoszony podczas konferencji naukowej dedykowanej pamięci Profesora Bogdana Walczaka, zatytułowanej *Kulturowe aspekty ewolucji języka. Słowa i słowniki*, która odbyła się w Wągrowcu w dniach 14–16 listopada 2023 roku.

Profesor Bogdan Walczak jest autorem ponad 1100 publikacji naukowych i popularnonaukowych, właściwie ze wszystkich dziedzin językoznawstwa polskiego, a także slawistycznego. Zaprezentowanie całości tego olbrzymiego, zróżnicowanego tematycznie i zakresowo dorobku przekracza ramy jednego opracowania¹. Warto jednakże wskazać najważniejsze kręgi badawcze i problematykę tych tekstów. Najczęściej podejmowane w nich zagadnienia dotyczyły historii języka polskiego, leksykografii, gramatyki historycznej, współczesnej polszczyzny, socjolingwistyki, onomastyki, glottodydaktyki, dialektologii, kultury i poprawności językowej. W swoich monografiach i artykułach autor badał zjawiska dotyczące dziejów różnych odmian polszczyzny, np. polszczyzny potocznej [1986a; 1991b (współautor: W.R. Rzepka)] i literackiej [1992b; 1993b], gwar/dialektów [1980c; 1985c], socjolektów [1992d (współautor: W.R. Rzepka)], a także różnych aspektów funkcjonowania słownictwa rodzimego, np. regionalizmów [1989a (współautor: M. Witaszek-Samborska); 1996], nazw własnych [1981b (współautor: W.R. Rzepka); 1988d (współautor: W.R. Rzepka); 1988e; 1990a], archaizmów [1983a (współautor: W.R. Rzepka); 1985a; 1987a; 1995a (współautor: M. Witaszek-Samborska)], terminologii [1989e: (współautor: H. Zgółkowa); 1991a; 1993e], neologizmów [1987c], zapożyczeń [1980a; 1983c; 1983e; 1987b; 1992a; 1993c; 1999] (zwłaszcza galicyzmów [1976; 1978; 1980b; 1981a; 1982a; 1989c], germanizmów [1992e], anglicyzmów [1997b] i ukrainizmów [1983d (współautorzy: T. Kuroczycki, W.R. Rzepka)]), ich etymologii [1982d; 1986e], oraz czynników zewnętrznych determinujących przenikanie pożyczek do polszczyzny [1984b; 1985b; 1986b]. W dorobku publikacyjnym prof. Walczaka znalazły się liczne opracowania poświęcone dawnym źródłom leksykograficznym oraz ich autorom (np. *Słownikowi języka polskiego* Lindego, *Słownikowi polszczyzny XVI wieku*, słownikowi Trotza, słownikowi Murmeliusza, a zwłaszcza *Słownikowi gwary miejskiej Poznania* i *Praktycznemu słownikowi współczesnej polszczyzny*, których był współredaktorem) [1981b (współautor: W.R. Rzepka); 1983a (współautor: W.R. Rzepka); 1988a; 1989b; 1994a; 1994b; 2001]. Za sprawą bogatej literatury poświęconej tzw. *Słownikowi wileńskiemu* [1987d; 1988b; 1990c; 1991c; 1994c (współautor: B. Witkowska)] Walczak stał się uznanym i największym monografistą tego leksykonu. Liczną grupę publikacji stanowią prace normatywistyczne [1983b; 1995b], zwłaszcza z zakresu kultury języka [1986d], a także glottodydaktyki [2010; 2017a]. Dorobek naukowy prof. Walczaka obfituje również w prace poświęcone zjawiskom gramatycznym i składniowym zwłaszcza w polszczyźnie

1 Skrótowy przegląd dorobku naukowego i popularnonaukowego prof. Walczaka przedstawiły autorki *Wstępu* do książki jubileuszowej poświęconej Profesorowi [Migdał, Piotrowska-Wojaczyk, red. 2013: 19–24].

historycznej [1983b (współautor: W.R. Rzepka); 1993a]. Na zakończenie tego, z konieczności pobieżnego, przeglądu obszarów zainteresowań Profesora należy wspomnieć o co najmniej 60 opracowaniach poświęconych polskiej prozie artystycznej [np. 1989d; 1992c; 1993d] oraz zjawiskom idiolektalnym, językowym i stylistycznym dzieł znanych i mniej znanych polskich autorów, takich jak np.: Sebastian Fabian Klonowicz² [1982b (współautor: W.R. Rzepka)], Stefan Żeromski [1982c (współautor: W.R. Rzepka)], Cyprian Kamil Norwid [1984a (współautorzy: T. Lewaszkiewicz, H. Zgólkowa)], Marcin Bielski [1985d (współautor: W.R. Rzepka)], Eliza Orzeszkowa [2017b]. Wśród publikacji analizujących język i styl tekstów artystycznych do najliczniejszych należą te poświęcone Henrykowi Sienkiewiczowi, zwłaszcza Trylogii i *Krzyżakom*. Jako że sama jestem żywo zainteresowana twórczością (szczególnie prozą oraz korespondencją prywatną) wielkiego noblisty, zależało mi na przybliżeniu tych właśnie opracowań i pokazaniu znaczącego wkładu Walczaka w rozwój wiedzy o warsztacie artystycznym i dziełach jednego z największych polskich powieściopisarzy.

Na podstawie szczegółowego wykazu prac Profesora w księdze jubileuszowej, a także danych bibliograficznych z centrum informacji i dokumentacji naukowej Akademii Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim oraz własnych poszukiwań ustaliłam, że Sienkiewicz i jego utwory są przedmiotem analizy w 14 publikacjach naukowych i popularnonaukowych, spośród których cztery dotyczą *Krzyżaków* [1987a; 1990b; 1995a (współautor M. Witaszek-Samborska); 2000b], trzy Trylogii [1985a; 1986c; 2016], po jednym *Quo vadis?* [1991d] i *Na polu chwały* [1997a], natomiast pozostałe zawierają ogólne uwagi i konstatacje na temat twórczości prozatorskiej oraz różnych przejawów obecności pisarza w polszczyźnie i polskiej kulturze [1988c; 1997b; 2000a; 2007; 2008]. Lektura wymienionych prac pozwoliła określić problematykę oraz sfery zainteresowań badawczych Walczaka. W artykułach poświęconych *Krzyżakom* autor zajął się głównie problemem archaizacji językowej i odkrywaniem właściwości źródeł tego zabiegu stylizacyjnego. Z wnikliwych i przeprowadzonych na szerokim tle porównawczym badań, z odniesieniami do wcześniejszej literatury przedmiotu, autorowi udało się rozstrzygnąć bodaj najbardziej kontrowersyjne zagadnienie dotyczące języka *Krzyżaków* i odpowiedzieć na fundamentalne dla tej powieści pytanie, czy wśród elementów językowych użytych w funkcji archaizacyjnej przeważają dialektyzmy (zwłaszcza podhalańskie), czy też autentyczne archaizmy, choć niekoniecznie z przełomu XIV i XV wieku³. Autor przyjął, że

2 Wymieniam w kolejności chronologicznej ukazywania się artykułów.

3 Autor podjął tu polemikę z wcześniejszymi opracowaniami, w których autorzy: Jan Łoś [1917], Adam Kryński [1917], Czesław Rokicki [1925], Eugeniusz Pawłowski [1949] wskazywali na

archaizmy to wszystkie wyrazy i formy zaświadczone w staropolszczyźnie, także i te, które w średniowieczu (i/lub później) miały charakter dialektalny, niezależnie od ich zachowania we współczesnych gwarach ludowych. Uzasadnieniem tej przesłanki była dla Walczaka sytuacja socjolingwistyczna przełomu XIV/XV wieku i czasów późniejszych, w zasadzie do XVII wieku. Ogólnopolska norma językowa ukształtowała się – zdaniem autora – w piśmie, natomiast w mowie panowała wówczas gwara lub przynajmniej dominował język silnie nasycony elementami gwarowymi.

Przyjęcie takiego stanowiska doprowadziło Walczaka do wniosku, że niemal cały zasób środków archaizacyjnych w *Krzyżakach* to autentyczne archaizmy najczęściej z odcieniem gwarowości, a więc kolokwialności. Ta „substandardowość” stanowi dominantę stylistyczną języka powieści i zapewnia jednolitość języka postulowaną przez Sienkiewicza w powieści historycznej.

W badaniach nad językiem *Krzyżaków* szczególną wartość ma artykuł napisany wspólnie z Małgorzatą Witaszek-Samborską poświęcony porównaniu zabiegów archaizacyjnych w powieści Henryka Sienkiewicza oraz w *Krzyżakach 1410. Obrazy z przeszłości* Józefa Ignacego Kraszewskiego [1995a]. Analiza dwóch modeli stylizacyjnych obecnych w obu powieściach pozwoliła autorom na wykazanie cech wspólnych oraz różnic w sposobach kreowania językowej rzeczywistości historycznej w obu powieściach. Zdaniem Walczaka i Witaszek-Samborskiej „w sferze archaizacji językowej Sienkiewicz jest w swoich *Krzyżakach* genialnym artystą, natomiast Kraszewski w swoich – dobrym, solidnym rzemieślnikiem” [1995a: 231]. Do sformułowania powyższego wniosku skłoniły autorów artykułu różne przesłanki wynikające ze szczegółowej analizy porównawczej obu tekstów. Wynika z niej, że Kraszewski i Sienkiewicz wykorzystywali w swoich powieściach zabiegi archaizacyjne, w celu oddania realiów opisywanej epoki. W poglądach teoretycznych pisarzy nie ma zasadniczej różnicy na sprawę archaizacji językowej. Jednakże repertuar środków archaizacyjnych i zakres ich stosowania w obu tekstach jest inny. I tak w *Krzyżakach 1410* główny ciężar stylizacyjny spoczywa na słownictwie (archaizmy rzeczowe, semantyczne), zaś w *Krzyżakach* oprócz leksyki znaczącą grupę stanowią archaizmy gramatyczne (fonetyczne, fleksyjne, składniowe). Kraszewski był zwolennikiem ograniczonej archaizacji, która wprawdzie zwiększała komunikatywność powieści, ale równocześnie osłabiała siłę ewokowania epoki tak odległej jak przełom XIV i XV wieku. U Sienkiewicza natomiast stylizacja archaiczna jest znacznie intensywniejsza, pojawiają się tu tzw. archaizmy głębokie, bardzo

użycie przez Sienkiewicza gwar (zwłaszcza podhalańskiej) lub staropolszczyzny [np. Górski 1968a; 1968b: 59; Kurzydłowa 1973] jako podstawowych środków archaizujących.

sugestywnie przywołujące odległą epokę czasów Jagielly. Staropolską metrykę w Sienkiewiczowskich *Krzyżakach* Walczak przypisuje takim jednostkom jak np. *frybra, któren, poczkaj!, bezera, krzypota, ziobro* [1990b: 93–94]. To za ich sprawą, zdaniem autora, dialogi bohaterów są wierne zasadzie realizmu językowego i znacznie bardziej niż w *Krzyżakach* Kraszewskiego sprawiają wrażenie rzeczywistego języka w dobie średniowiecza.

Zainteresowania Walczaka Sienkiewiczowskimi technikami archaizacji objęły, co jest w pełni zrozumiałe, także Trylogię, a zwłaszcza pierwszą jej część. Badacz poświęcił cyklowi trzy artykuły, w których zajął się problemem realizmu językowego warstwy archaicznej i – co szczególnie istotne – zwrócił uwagę nie tylko na rejestr środków archaicznych, ale poszerzył zakres swoich analiz, gdyż w ocenie autentyzmu uwzględnił zróżnicowanie XVII-wiecznej polszczyzny, zwłaszcza jedną z jej odmian socjalnych – socjolekt szlachecki. Wypada w tym miejscu podkreślić, że badania stylizacji archaicznej z uwzględnieniem płaszczyzny socjolingwistycznej miały nowatorski charakter – Walczak, jako pierwszy, zwrócił uwagę na korelację doboru środków stylizacyjnych w Trylogii i przynależność stanowią bohaterów. Do językowych wyróżników socjolektu szlacheckiego, które Sienkiewicz wykorzystał w celach archaizacyjnych, badacz zaliczył: makaronizowanie (łacińskie, ruskie), wypowiedzi bohaterów wskazujące na megalomanię i ksenofobię szlachty (sądy o innych nacjach, obcych językach), wewnętrzne zróżnicowanie przedstawicieli tej grupy społecznej (magnateria, szlachta zaściankowa), przejawiające się np. w użyciu określonych grup zapożyczeń, regionalizmów, gwaryzmów oraz dychotomię kulturową (swojską, sarmacką i obcą – barokowo-dworską), kontrast widoczny chociażby w wypowiedziach o miłości. Zdaniem Walczaka dzięki tym zabiegom „stylizację archaiczną w Trylogii cechuje zgodność z językowymi realiami epoki, a przynajmniej wysoki stopień prawdopodobieństwa” [1985a: 254–255], oraz że nie ogranicza się ona do naśladowania polszczyzny XVII wieku „w ogóle”, lecz odzwierciedla wielorakie tej polszczyzny zróżnicowanie: funkcjonalno-stylistyczne, terytorialne, a przede wszystkim socjalne.

Ciekawym i ważnym uzupełnieniem rozważań Walczaka na temat języka Trylogii (po części także *Krzyżaków*) jest artykuł poświęcony roli konia w kreacji świata przedstawionego w tych powieściach [2016]. Ważnym aspektem badań autora stała się etymologia nazw ras końskich typu *bachmat, dzianet* i bliskoznaczników konia w rodzaju *mierzyn // mierzynek, podjezdek, rumak, wołoszyn*, dzięki czemu opisywane w powieści wydarzenia uzyskują rzeczywiste potwierdzenie i prawdopodobieństwo w świecie realnym. Autor artykułu zaliczył „konie Sienkiewicza” do wyrazów ważnych dla Trylogii i *Krzyżaków* (tu w nieco mniejszym stopniu), przede wszystkim ze względu na znaczenie konia

w koncepcji tradycji językowo-kulturowej sarmackiej i rycerskiej reprezentowanych w obu tekstach. Sienkiewicz jako pisarz „głęboko osadzony w polskiej tradycji kulturowej” [2016: 216] miał świadomość rangi i nacechowania konia w staropolszczyźnie. Z tego powodu umieścił to zwierzę w swoich powieściach wśród najważniejszych środków, podkreślających realizm XVII-wiecznej rzeczywistości historycznej, w zakresie obyczajowości, kultury szlachecko-rycerskiej, a także taktyki walk.

Ogromną wiedzę Walczaka na temat Trylogii, a także zjawisk społecznych, politycznych, kulturowych, historycznych z nią związanych widzimy w dyskusji [2007], którą autor podjął z uczestnikami konferencji pt. *Sienkiewicz jako czynnik tożsamości narodowej: z kim i przeciwko komu?* zorganizowanej w ramach Środkowo-Wschodniej Szkoły Humanistycznej. Zabierając głos, Profesor odniósł się do kilku ważnych kwestii, między innymi do fenomenu popularności Sienkiewicza w naszych czasach, ukształtowania narracji, zwłaszcza tej odautorskiej, której właściwe odczytanie umożliwia prawidłową ocenę prezentowanej w Trylogii rzeczywistości, a także uwarunkowań geograficznych kresów i wreszcie stosunków polsko-ruskich w XVII wieku.

Językiem utworów Sienkiewicza Walczak zajął się jeszcze dwukrotnie. Przedmiotem swoich dociekań uczynił *Quo vadis?* [1991d] oraz *Na polu chwały* [1997a] – ostatnią i stosunkowo najmniej znaną powieść spośród całego dorobku pisarza. Dzięki gruntownym badaniom Walczaka udało się ustalić „co Sienkiewicz przedsięwziął, aby na płaszczyźnie językowo-stylistycznej stworzyć złudzenie świata starożytnego Rzymu połowy pierwszego stulecia naszej ery?”. Do najważniejszych zabiegów językowo-stylistycznych służących temu celowi badacz zaliczył:

- a) szerokie zastosowanie onomastyki antycznej – zarówno nazw miejscowych (antycznych nazw geograficznych, toponimiczne Rzymu i okolic), jak i osobowych (imiona mitologiczne, historyczne i literackie);
- b) częste operowanie latynizmami (nazwy związane z rzymskimi instytucjami cywilnymi i wojskowymi, życiem społecznym, obyczajami, obrzędami; nazwy przyrodnicze, wyrazy, zwroty związane z chrześcijaństwem przyswojone i nieprzyswojone o różnej strukturze). Godna odnotowania jest tu konstatacja badacza mówiąca o tym, że ani jeden spośród wtęretów łacińskich z Trylogii nie powtarza się w *Quo vadis?* [1991d: 185] i odwrotnie, co jest zrozumiałe i ma bezpośredni związek z kreacją dwóch różnych rzeczywistości, determinujących użycie typów łaciny: XVII-wiecznej, jezuicko-sarmackiej i klasycznej łaciny złotego wieku;
- c) konsekwentna, miejscami znacznie zagęszczona archaizacja (przeważają archaizmy leksykalne i semantyczne).

Tak więc archaizmy i wyrazy przestarzałe ewokują w *Quo vadis?* dawność w ogóle, natomiast latynizmy i onomastyka antyczna, rzymska – konkretyzują tę dawność, sytuując ją w określonym czasie i w określonym miejscu w przestrzeni. Dzięki nim autor osiągnął na płaszczyźnie językowo-stylistycznej efekt iluzji świata starożytnego Rzymu.

Jeśli chodzi o ostatnią w dorobku Sienkiewicza powieść, to badania Walczaka [1997a] pokazały, że w *Na polu chwały* występuje ten sam typ archaizacji co w Trylogii, ale oczywiste jest, że pisarz nie ograniczył się do biernego powtarzania wszystkich środków stylizacyjnych, które stosował wcześniej. Różnica dotyczyła np. jakościowego i ilościowego zakresu ich użycia – w *Na polu chwały* paleta środków jest węższa. Przyczyną takiego stanu rzeczy pozostaje np. niewielka objętość tego tekstu. Pomimo ograniczenia środków efekt artystyczny jest równie imponujący jak ten w Trylogii. Zatem odpowiedź na postawione w tytule pytanie: „Czy kryzys twórczy autora Trylogii?” – zdaniem badacza – powinna być negatywna, ponieważ powieść stanowi, podobnie jak Trylogia, przejaw kunsztu i mistrzostwa językowego pisarza. Sukces stylizacyjny obu powieści ma swoje źródło w doskonałej znajomości Sienkiewicza realiów XVII-wiecznej polszczyzny. Badania Walczaka zamieszczone w tym artykule zweryfikowały dotychczasowe opinie, zwłaszcza literaturoznawców, na temat niskich walorów artystycznych *Na polu chwały* i kryzysu twórczego powieściopisarza. Autor udowodnił, że cokolwiek Sienkiewicz napisałby o XVII wieku, będzie doskonale. Swoją opinię o niekwestionowanej maestrii stylizacyjnej Sienkiewicza Walczak potwierdził w artykule z 2000 roku *Nowy Sienkiewicz? (Uwagi o języku powieści Andrzeja Stojowskiego „W ręku Boga”)* [2000a]. Celem badacza było przedstawienie zabiegów stylizacyjnych zastosowanych w powieści Andrzeja Stojowskiego, która zgodnie z podtytułem miała być kontynuacją Sienkiewiczowskiej Trylogii i porównaniem ich z modelem archaizacji Sienkiewicza. Konfrontacja cech językowych, zabiegów stylizacyjnych, spójności fabularnej, zgodności wydarzeń fabularnych z faktami historycznymi wypadła zdecydowanie na korzyść polskiego noblisty. Profesor stwierdził wprost: „Stojowski nie umywa się do Sienkiewicza [...], był na straconej pozycji już w momencie decyzji o kontynuowaniu Sienkiewiczowskiego arcydzieła” [2000a: 269, 276].

Na zakończenie przeglądu publikacji Walczaka poświęconych Sienkiewiczowi warto wspomnieć o dwóch przekrojowych artykułach, w których autor pokazał znaczenie Sienkiewicza w dziejach języka polskiego [1988c] oraz jego udział w recepcji anglicyzmów [1997b]. Badania Profesora ujawniły, że największą rolę autor Trylogii odegrał w zakresie języka artystycznego jako

twórca opartego na zasadzie realizmu językowego modelu archaizacji języka powieści historycznej, a także w podtrzymywaniu pewnych warstw leksykalnych i pól wyrazowych w biernym zasobie słownikowym przeciętnych idiolektałnych wariantów współczesnego języka polskiego. [1988c: 134]

Badacz wskazał tu takie warstwy, jak: historyzmy, w tym częste nazwy realiów o ruskiej lub orientalnej proveniencji typu: *ataman*, *buława*, *czajka*, *rajtar*, *sajdak*, *wataha*, wyrazy literackie, książkowe, nieraz poetyzmy w rodzaju: *hołubić*, *hoży*, *jar*, *komysze*, *oczerety*, *pohaniec*, *rozhowor*, *rubież*, *uroczysko* // *uroczyszcz*, także tradycyjne związki frazeologiczne żyjące w pamięci językowej przeciętnego użytkownika współczesnej polszczyzny w bardzo znacznym stopniu dzięki bezprecedensowej, do dziś niesłabnącej popularności powieści Sienkiewicza. Moim zdaniem do tej grupy leksyki należałoby dodać także skrzydlate słowa, czyli wyrazy oraz wyrażenia autorstwa Sienkiewicza lub innych osób, ale uskrzydłone dzięki utworom i autorytetowi pisarza, np. *oczy się poca*: „Nie, Stasiu... ja nie chcę płakać... tylko mi się tak... oczy poca...” (*W pustyni i w puszczy*); *klękajcie narody*: „Gdy się czasem Polka Panu Bogu uda, to już mówiąc po prostu, klękajcie narody” (fragment wiersza sztambuchowego wpisanego do albumu Zofii Osbergerowej); „A Świrski odrzekł [na widok urody Maryni Połanieckiej – L.M.]: – Klękajcie, narody! Nie powiem nic więcej!” (*Rodzina Połanieckich*); *Boże, Ty to widzisz i nie grzmisz*: „Chamy taki miód piją! Boże, Ty to widzisz i nie grzmisz? To rzekłszy przechylił kwartę i wypróżnił ją do dna” (*Ogniem i mieczem*) oraz niezliczoną liczbę złotych myśli, w rodzaju: „Oddzielić pożądanie od kochania jest takim samym niepodobieństwem, jak oddzielić myślenie od bytu” (*Bez dogmatu*); „Świat dźwiga na barkach nie Atlas, ale kobieta, i czasem nim igra jak piłką” (*Quo vadis?*); „W pierścionku jest dusza, którą się oddaje a w zamian bierze drugą duszę... I w taką złotą obietnicę wszczepia się wszystko, co w człowieku mówi: chcę, kocham i przyrzekam!” (*Rodzina Połanieckich*); „Co śmierć wykosi, miłość posieje, i to jest życie” (*Rodzina Połanieckich*).

Dzięki badaniom Walczaka wiemy, w jaki sposób Sienkiewicz przyczynił się do upowszechniania anglicyzmów w XIX-wiecznej polszczyźnie. Na podstawie analizy językowej *Listów z podróży*, wybranych nowel, a także powieści współczesnych *Bez dogmatu* i *Rodziny Połanieckich* autor wyekscerpował 186 anglicyzmów, a następnie pokazał je na tle anglicyzmów poświadczonych ogólnie w polszczyźnie (nowość, kontynuacja, stopień przyswojenia). Podjęte w artykule analizy mają, jak zwykle w przypadku tego badacza, szeroki porównawczy charakter. Oprócz informacji na temat zapożyczeń angielskich w twórczości Sienkiewicza autor odniósł się również do anglicyzmów występujących

w twórczości Bolesława Prusa oraz poświadczeń leksykograficznych (anglicyzmy odnotowane w SW i SWil). Opierając się na danych liczbowych dotyczących pożyczek obecnych w wymienionych źródłach, autor doszedł do wniosku, że Sienkiewicz odegrał istotną rolę w procesie przejmowania tych zapożyczeń do polszczyzny w drugiej połowie XIX wieku, chociaż był tylko mimowolnym i mimowiednym ich propagatorem i promotorem. Wyraził też przekonanie, że to popularność Sienkiewicza i poczytność jego dzieł przyczyniły się do rozpowszechnienia i utrwalenia tych wyrazów w polszczyźnie [1997b].

W dorobku publikacyjnym Walczaka poświęconym Sienkiewiczowi charakter popularnonaukowy ma jedna pozycja, będąca w zasadzie komentarzem wstępnym, który Profesor wygłosił w 2008 roku podczas publicznej prezentacji Trylogii w ramach VIII edycji *Verba Sacra* [2008]. Jak napisały autorki wstępu do monografii jubileuszowej poświęconej Profesorowi: „trudno jest wykreślić wyraźną granicę między pracami ściśle naukowymi i popularyzującymi naukę, często bowiem nawet językoznawcy-profesjonaliści znajdują w tych ostatnich rzeczy nowe i ważne” [Migdał, Piotrowska-Wojaczyk, red. 2013: 21]. Słowa te znajdują pełne odzwierciedlenie w przywołanej wyżej publikacji. Walczak, jako propagator twórczości Sienkiewicza, zachęcał wówczas słuchaczy do sięgnięcia po dzieła polskiego noblisty, i bezpośredniego obcowania z nimi, przybliżył także, z uwzględnieniem szerokiego tła historycznego, działania pisarza na rzecz Wielkopolan i Wielkopolski oraz powiązania niektórych bohaterów i wątków fabularnych Trylogii z tym regionem naszego kraju.

Podsumowując, lektura przywołanych prac dowodzi, że Walczakowi udało się ze znawstwem i maestrią uchwycić mistrzostwo Sienkiewicza w oddawaniu realiów językowych opisywanych epok, nie tylko w zakresie rejestru środków językowych, autentycznych, prawdopodobnych, ale – co szczególnie cenne – także w odniesieniu do różnicowania socjolingwistycznego polszczyzny w dawnych epokach. Badacz, dzięki szerokim analizom lingwistycznym, popartym rozległą wiedzą z zakresu języka, historii, kultury, życia społecznego, potwierdził ogólny pogląd innych sienkiewiczologów na temat wiedzy językowej pisarza oraz jego genialnej intuicji i znajomości realiów socjolektalnych i kulturowych odtwarzanej epoki. Dzięki badaniom języka powieści, a szczególnie zagadnień archaizacji językowej, Walczak pokazał też głębokie osadzenie Sienkiewicza w polskiej tradycji kulturowej. Podkreślić należy, że wszystkie publikacje Profesora traktujące o zjawiskach językowo-stylistycznych w tekstach Sienkiewicza uwzględniają szerokie odniesienia społeczne i kulturowe oraz bogatą egzemplifikację cytatową, co z jednej strony dowodzi niezwykle rozległej wiedzy autora, z drugiej gwarantuje reprezentatywność, obiektywność przedstawianych wniosków.

Treść i wymowa analizowanych publikacji wskazują, że Walczak z całą pewnością należy do grona apologetów Sienkiewicza, ale w swoich ocenach nie jest bezkrytyczny. Oprócz niewątpliwych pochlebnych uwag na temat warsztatu artystycznego pisarza pojawiły się i te wskazujące na potknięcia autora Trylogii, np. w zakresie fabuły, faktów historycznych czy języka (bardzo rzadko).

Warto odnotować, że niektóre konkluzje Walczaka dotyczące oceny piarstwa Sienkiewicza mają charakter polemiczny, weryfikujący powielane, stereotypowe, oparte często na intuicji, a nie na empirii wnioski innych badaczy. Dzięki ustaleniom i spostrzeżeniom poznańskiego językoznawcy wiedza na temat ukształtowania językowo-stylistycznego najważniejszych powieści Sienkiewicza została poszerzona i uaktualniona, a Profesor należy do wąskiego grona wybitnych znawców twórczości noblisty i jest w tym zakresie niekwestionowanym autorytetem.

Bibliografia

Literatura

- Górski Konrad (1968a), *Kilka uwag o artyzmie językowym Henryka Sienkiewicza*, „Poradnik Językowy”, z. 3, s. 120–134.
- Górski Konrad (1968b), *Sienkiewicz, klasyk języka polskiego*, w: *Henryk Sienkiewicz. Twórczość, recepcja światowa*, red. Aniela Piorunowa, Kazimierz Wyka, Kraków, s. 51–76.
- Kryński Adam (1917), *Kilka uwag o języku Henryka Sienkiewicza*, w: *Szkoła Główna Sienkiewiczowi*, Warszawa, s. 39–47.
- Kurzydłowa Ewa (1973), *Archaizacja językowa w „Krzyżakach” H. Sienkiewicza*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. 19, s. 39–60.
- Łoś Jan (1917), *Styl Sienkiewicza*, „Muzeum”, nr 9, s. 11–17.
- Migdał Jolanta, Piotrowska-Wojaczyk Agnieszka, red. (2013), *Cum reverentia, gratia, amicitia... Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogdanowi Walczakowi*, Poznań.
- Pawłowski Eugeniusz (1949), *Gwara ludowa w „Krzyżakach” Sienkiewicza*, „Język Polski”, nr 3, s. 107–116.
- Rokicki Czesław (1925), *Parę uwag o języku Sienkiewicza*, Warszawa.
- SW – Karłowicz Jan, Kryński Adam, Niedźwiedzki Władysław, red. (1900–1927), *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa.
- SWil – Zdanowicz Aleksander i in., red. (1861), *Słownik języka polskiego*, t. 1–2, Wilno.

Bibliografia prac Bogdana Walczaka

- 1976, *Wpływ języka francuskiego na system gramatyczny polszczyzny*, „Studia Polonistyczne”, t. 3, s. 187–195.
- 1978, *Adaptacja francuskich zapożyczeń leksykalnych w języku polskim i rosyjskim*, „Z Polskich Studiów Slawistycznych”, seria V: „Językoznawstwo”, Warszawa, s. 315–323.
- 1980a, *O rozwoju znaczeniowym zapożyczeń*, w: *Język. Teoria–Dydaktyka. Materiały IV Konferencji Młodych Językoznawców–Dydaktyków*, Opole 20–21 maja 1979, red. Marcin Preyzner, Kielce, s. 159–187.
- 1980b, *Wpływy francuskie w polszczyźnie epoki Oświecenia*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Wydział Filologiczno-Filozoficzny”, nr 96, za 1978, Poznań, s. 52–56.
- 1980c, *Z przeszłości gwary kujawskiej*, „Studia Polonistyczne”, t. 7, s. 183–191.
- 1981a, *Galicyzmy w poezji i korespondencji Stanisława Trembeckiego*, w: *O języku literatury*, red. Józef Bubak, Aleksander Wilkoń, Katowice, s. 289–302.
- 1981b, *Nazwy własne w Słowniku języka polskiego Samuela Bogumiła Lindego*, „Prace Filologiczne”, t. 30, s. 113–124 [współautor: Wojciech Ryszard Rzepka].
- 1982a, *Galicyzmy we współczesnej polszczyźnie (Uwagi – między innymi – socjolingwistyczne)*, „Zeszyty Naukowe WSP w Szczecinie”, nr 38, „Prace Wydziału Humanistycznego”, nr 11, Szczecin, s. 327–345.
- 1982b, *Osobliwości leksykalne „Worka Judaszowego” Sebastiana Fabiana Klonowica*, „Prace Filologiczne”, t. 31, s. 299–308 [współautor: Wojciech Ryszard Rzepka].
- 1982c, *Z badań nad słowotwórstwem Żeromskiego. Formanty -isko, -iszcze*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Filologia Polska. Prace Językoznawcze”, nr 8, Gdańsk, s. 283–292 [współautor: Wojciech Ryszard Rzepka].
- 1982d, *Z zagadnień etymologizacji zapożyczeń romańskich w języku polskim*, w: *Język. Teoria – Dydaktyka. Materiały V Konferencji Młodych Językoznawców–Dydaktyków. Nowa Wieś Szlachecka 16–17 maja 1980 r.*, red. Jan Tokarski, Kielce, s. 172–194.
- 1983a, *Formy fleksyjne kwalifikowane jako archaizmy w „Słowniku” Lindego*, „Studia Polonistyczne”, t. 10, s. 105–131 [współautor: Wojciech Ryszard Rzepka].
- 1983b, *Norma językowa wobec wyrazów obcego pochodzenia*, „Nurt”, nr 10, s. 14–15.
- 1983c, *O rozwoju znaczeniowym zapożyczeń leksykalnych*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Wydział Filologiczno-Filozoficzny”, t. 97–99, s. 137–142.
- 1983d, *O zapożyczeniach leksykalnych z języka ukraińskiego we współczesnej polszczyźnie pisanej*, „Z Polskich Studiów Slawistycznych”, seria VI: „Językoznawstwo”, *Prace na IX Międzynarodowy Kongres Slawistów w Kijowie*, Warszawa, s. 227–234 [współautorzy: Tadeusz Kuroczycki, Wojciech Ryszard Rzepka].

- 1983e, *Zapożyczenia na płaszczyźnie „langue” i „parole”*, „Studia Romanica Posnaniensia”, t. 10, s. 49–57.
- 1984a, *Cyprian Kamil Norwid jako lingwista i filolog*, „Studia Polonistyczne”, t. 11/12, s. 165–204 [współautorzy: Tadeusz Lewaszkiewicz i Halina Zgółkowa].
- 1984b, *Rola desygnatu i realiów w badaniach etymologicznych nad zapożyczeniami*, w: *Język. Teoria–Dydaktyka. Materiały VI Konferencji Młodych Językoznawców–Dydaktyków*, Katowice 12–14 listopada 1981 r., red. Marcin Preyzner, Kielce, s. 149–164.
- 1985a, *Archaizacja językowa w „Trylogii” a zróżnicowanie socjalne polszczyzny XVII wieku*, w: *Trylogia–Sobieski–Victoria wiedeńska. Cz. I Trylogia. W stulecie dzieła*, red. Lech Ludorowski, Lublin, s. 241–262.
- 1985b, *Czynniki pozajęzykowe w zakresie przejmowania obcych nazw własnych do współczesnego języka polskiego*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Prace Językoznawcze”, nr 11, Gdańsk, s. 97–100.
- 1985c, *Gwara poznańska dawniej i dziś*, „Życie i Myśl”, nr 1/2, s. 90–109.
- 1985d, *Hapaks legomena z dzieł Marcina Bielskiego w Słowniku polszczyzny XVI wieku*, „Prace Filologiczne”, t. 32, s. 323–335 [współautor: Wojciech Ryszard Rzepka].
- 1986a, *Leksyka potoczna w Słowniku Wileńskim*, w: *Język. Teoria–Dydaktyka. Materiały VII Konferencji Młodych Językoznawców–Dydaktyków. Trzemeszka 2–4 VI 1982 r.*, red. Marcin Preyzner, Kielce, s. 183–214.
- 1986b, *Metoda świadectw bezpośrednich w badaniach etymologicznych nad zapożyczeniami*, „Prace Filologiczne”, t. 33, s. 171–179.
- 1986c, *O języku „Trylogii” Henryka Sienkiewicza. W setną rocznicę powstania cyklu powieściowego*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Wydział Filologiczno-Filozoficzny”, nr 101, za 1983–1984, Poznań, s. 244–248.
- 1986d, *O kryteriach poprawności językowej – polemicznie*, „Poradnik Językowy”, z. 9–10, s. 625–632.
- 1986e, *W sprawie „głębokości” analizy etymologicznej*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Wydział Filologiczno-Filozoficzny”, nr 101, za 1983–1984, Poznań, s. 271–274.
- 1987a, *Gwara podhalańska środkiem archaizacji języka „Krzyżaków”?*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Wydział Filologiczno-Filozoficzny”, nr 102, za 1985, Poznań 1987, s. 67–71.
- 1987b, *Między snobizmem a potrzebami języka, czyli o wyrazach obcego pochodzenia w polszczyźnie*, Poznań.
- 1987c, *Néologisme indigène ou emprunt dans la terminologie*, „Neoterm”, nr 5/6, s. 48–55.
- 1987d, *Prowincjonalizmy śląskie w Słowniku wileńskim*, „Studia Polonistyczne”, t. 14/15, s. 321–333.

- 1988a, *Kwalifikatory w słownikach języka polskiego*, w: *Wokół języka. Rozprawy i studia poświęcone pamięci Profesora Mieczysława Szymczaka*, red. Mieczysław Basaj, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 413–422.
- 1988b, *Nie docenione dzieło polskiej leksykografii – Słownik wileński*, „Prace Filologiczne”, t. 34, s. 273–296.
- 1988c, *Sienkiewicz w dziejach języka polskiego*, w: *Język osobniczy jako przedmiot badań naukowych*, red. Jerzy Brzeziński, Zielona Góra, s. 129–139.
- 1988d, *Staropolskie szyderstwa z nazwisk*, w: *V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna. Poznań 3–5 września 1985 r. Księga referatów*, red. Karol Zierhoffer, Poznań, s. 227–240 [współautor: Wojciech Ryszard Rzepka].
- 1988e, *Z dziejów pewnego stereotypu nazewniczego („Szlacheckie” nazwiska na -ski, -cki)*, w: *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej. Materiały z VI Konferencji Onomastycznej*, red. Edward Homa, Szczecin, s. 275–281.
- 1989a, *Archaiczna warstwa poznańskich regionalizmów leksykalnych*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, t. 34, s. 279–285 [współautor: Małgorzata Witaszek-Samborska].
- 1989b, *Objaśnienia etymologiczne w powojennych słownikach polskich*, w: *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*, t. 3, red. Zygmunt Saloni, Białystok, s. 73–98.
- 1989c, *Paralele w rozwoju znaczeniowym galicyzmów w języku polskim i rosyjskim*, w: *Paralele w rozwoju słownictwa języków słowiańskich*, red. Mieczysław Basaj, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 77–93.
- 1989d, *Powieść XIX i XX wieku – obraz języka doby nowopolskiej*, „Polonistyka”, nr 9, s. 664–673.
- 1989e, *Terminologia lingwistyczna w pracach Jana Baudouina de Courtenay*, w: *Jan Nicisław Baudouin de Courtenay a lingwistyka światowa. Materiały z konferencji międzynarodowej (Warszawa 4–7 września 1979 r.)*, red. Janusz Rieger, Mieczysław Szymczak, Stanisław Urbańczyk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 487–493 [współautor: Halina Zgólkowa].
- 1990a, *Niemieckie nazwy geograficzne w najstarszej polskiej gazecie*, w: *Tgoli chole Mèstró Gedenkschrift für Reinhold Olesch*, red. Renate Lachman i zespół, Köln–Wien, s. 185–192.
- 1990b, *O języku „Krzyżaków” Henryka Sienkiewicza*, w: *Polska powieść historyczna XX wieku*, red. Lech Ludorowski, Lublin, s. 87–104.
- 1990c, *Słownik wileński*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Wydział Filologiczno-Filozoficzny”, nr 106, za 1989–1990, Poznań, s. 31–35.
- 1991a, *O konieczności umiędzynarodowienia terminologii naukowej i technicznej*, „Neoterm. Wkładka polska do kwartalnika Międzynarodowej Organizacji Unifikacji Neologizmów Terminologicznych MOUNT, afiliowanej przy ONZ”, nr 17–20, Warszawa, s. 5–11.

- 1991b, *Polszczyzna potoczna z perspektywy diachronicznej*, w: *Język potoczny jako przedmiot badań językoznawczych. Materiały z konferencji z 18–20 X 1990 r. w Opolu*, red. Stanisław Gajda i Zbigniew Adamiszyn, Opole, s. 23–31 [współautor: Wojciech Ryszard Rzepka].
- 1991c, *Słownik wileński na tle dziejów polskiej leksykografii*, Poznań.
- 1991d, *Uwagi o języku „Quo vadis?”*, w: *Henryk Sienkiewicz. Twórczość i recepcja*, red. Lech Ludorowski, Lublin, s. 179–191.
- 1992a, „Pawiem narodów byłaś i papuga...”? (Megalomania i cudzoziemszczyzna w dziejach języka polskiego), *„Język Polski”*, z. 2–3, s. 95–101.
- 1992b, *Czy tzw. dialekt kulturalny poprzedził powstanie polskiego języka literackiego?*, w: *Język. Teoria–Dydaktyka. Materiały X Konferencji Młodych Językoznawców–Dydaktyków*, Kielce, s. 87–97.
- 1992c, *Nazwy plemion północno-zachodnio-lechickich w polskiej powieści historycznej*, w: *Z badań porównawczych języków oraz dialektów słowiańskich i niesłowiańskich na ziemiach nadodrzańskich*, red. Jerzy Brzeziński, Zielona Góra, s. 15–26.
- 1992d, *Socjolekt szlachecki XVII wieku. Próba ogólnej charakterystyki*, w: *Barok w polskiej literaturze, kulturze i języku. Materiały z konferencji naukowej 25–29 sierpnia 1987 r. w Krakowie*, red. Marian Stępień, Stanisław Urbańczyk, Warszawa–Kraków, s. 179–188 [współautor: Wojciech Ryszard Rzepka].
- 1992e, *Wpływy niemieckie w polszczyźnie Poznania*, „Kronika Miasta Poznania”, nr 1–2, s. 67–75.
- 1993a, *Jeszcze o formach typu „dwa braty”, „dwa świadki”*, w: *Munera linguistica Ladislao Kuraszkiewicz dedicata*, red. Mieczysław Basaj, Zygmunt Zagórski, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 349–356.
- 1993b, *Komu zawdzięczamy polski język literacki?*, w: *Język a chrześcijaństwo*, red. Irena Bajerowa, Maria Karpluk, Zenon Leszczyński, Lublin, s. 23–42.
- 1993c, *Kontakty polszczyzny z językami niesłowiańskimi*, w: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, red. Jerzy Bartmiński, Wrocław, s. 499–520.
- 1993d, *Powieść XIX i XX wieku – zwierciadło przemian językowych doby nowopolskiej*, w: *Polska powieść XIX i XX wieku. Interpretacje – analizy – konteksty*, t. 2, red. Lech Ludorowski, „Litteraria Lublinensia”, t. 7, Lublin, s. 145–155.
- 1993e, *Z dziejów polskiej terminologii chrześcijańskiej: synod i sobór*, „Życie i Myśl”, nr 2, s. 28–33.
- 1994a, *Co wiemy, a czego nie wiemy o słowniku Trotza*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Wydział Filologiczno-Filozoficzny”, nr 107, za 1991–1993, cz. 2, Poznań, s. 149–158.
- 1994b, *Nowe prace o polskich słownikach osiemnastowiecznych*, w: *Studia romanica in honorem Stanisłai Gniadek*, red. Henryk Mistowski, Józef Sypnicki, „Prace Komisji Językoznawczej PTPN”, t. 22, Poznań, s. 45–57.

- 1994c, *Przysłowia w Słowniku wileńskim*, w: *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, red. Mirosława Białoskórska, Stanisław Kania, Szczecin, t. 1, s. 157–166 [współautor: Barbara Witkowska].
- 1995a, *Dwa modele archaizacji językowej („Krzyżacy” Kraszewskiego a „Krzyżacy” Sienkiewicza)*, w: *Józef Ignacy Kraszewski. Twórczość i recepcja*, red. Lech Ludorowski, Lublin, s. 219–231 [współautor: Małgorzata Witaszek-Samborska].
- 1995b, *Norma językowa wobec elementów obcego pochodzenia*, w: *Kultura języka dziś*, red. Walery Pisarek, Halina Zgólkowa, Poznań, s. 120–133.
- 1996, *Regionalizmy językowe dzisiaj?*, „Przegląd Wielkopolski”, nr 1–2, s. 45–49.
- 1997a, *Czy kryzys twórczy autora Trylogii? (Uwagi o języku „Na polu chwały”)*, w: *Praktyka językowo-stylistyczna w tekstach artystycznych doby nowopolskiej*, red. Jerzy Brzeziński, Zielona Góra, s. 123–136.
- 1997b, *Z problematyki wpływów angielskich w polszczyźnie drugiej połowy XIX wieku (Rola Henryka Sienkiewicza w recepcji anglicyzmów)*, „Slavia Occidentalis”, t. 54, s. 123–131.
- 1999, *Zapóżyczania leksykalne (formalnosemantyczne) czy kalki? O pewnym typie zapóżyć w kontaktach języków blisko spokrewnionych*, w: *Słowotwórstwo, semantyka i składnia języków słowiańskich*, red. Michał Blicharski, Henryk Fontański, Katowice, s. 124–133.
- 2000a, *Nowy Sienkiewicz? (Uwagi o języku powieści Andrzeja Stojowskiego „W ręku Boga”)*, w: *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, t. 6, red. Mirosława Białoskórska, Szczecin, s. 263–276.
- 2000b, *O języku „Krzyżaków” Henryka Sienkiewicza*, w: *W stulecie „Krzyżaków” Henryka Sienkiewicza*, red. Lech Ludorowski, Halina Ludorowska, Kielce, s. 297–301.
- 2001, *Słownik Murmeliusza na tle leksykografii polskiej XVI wieku*, „Rocznik Wieluński”, t. 1, s. 7–16.
- 2007, *Głosy w dyskusji*, w: *Po co Sienkiewicz? Sienkiewicz a tożsamość narodowa: z kim i przeciw komu?*, Warszawa–Kiejdany–Łuck–Zbaraż–Beresteczko, red. Tadeusz Bujnicki, Jerzy Axer, Warszawa, s. 241–242, 278–280, 313–314, 342–343.
- 2008, *Komentarz*, w: *VERBA SACRA z Sienkiewicza. Edycja specjalna w ramach III Weekendu z Historią na Trakcie Królewsko-Cesarskim*, Poznań, s. 3–10.
- 2010, *Migracje jako czynnik kształtujący językową mapę świata*, w: *Obrazy migracji*, red. Kazimierz Ilski, Poznań, s. 61–67.
- 2016, *Konie Sienkiewicza*, w: *Koń w kulturach świata (Gorzowskie studia bestiograficzne III)*, red. Elżbieta Skorupska-Raczyńska, Joanna Rutkowska, Gorzów Wielkopolski, s. 215–227.
- 2017a, *Ekspansywne i recesywne rodziny językowe w Europie (i świecie) od starożytności*, „Annales Universitatis Pedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica”, nr 12, s. 288–297. DOI: <https://doi.org/10.24917/20831765.12.28>.

- 2017b, *Eliza Orzeszkowa o języku swojej twórczości (Leksyka sygnalizowana w „Nad Niemnem”)*, w: *Aksjomaty i dylematy w życiu i twórczości Elizy Orzeszkowej*, red. Elżbieta Skorupska-Raczyńska, Joanna Rutkowska, Gorzów Wielkopolski, s. 155–161.

prof. dr hab. Leonarda Mariak – Instytut Językoznawstwa, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Szczeciński; zainteresowania badawcze: językoznawstwo diachroniczne (zjawiska leksykalno-stylistyczne w polszczyźnie XIX i XX wieku); historia języka, stylistyka historyczna, leksykologia i leksykografia, język pisarzy (zwłaszcza Adama Mickiewicza, Henryka Sienkiewicza i Stefana Żeromskiego), język prasy, a także logopedia.